

Лариса Горенко

ЛУБЕНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ, ПОДІЇ, ФАКТИ (ДО 35-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ПАМ'ЯТІ І. ГОРЕНКА)

Одним із осередків українського музеєзнавства є Лубенський краєзнавчий музей, заснований у 1891 р. Його історія пов'язана з діяльністю Катерини Миколаївни Скаржинської (1852–1932) – мецената, археолога, культуролога, колекціонера старожитностей, культурного та громадського діяча. Про лубенську колекцію старожитностей К. Скаржинської писали відомі вчені й дослідники XIX – поч. XX ст. К. Бочкар'єв, В. Горленко, В. Іконников, Т. Дяченко, І. Зарецький, Ф. Камінський, В. Коротенко, С. Кульжинський, О. Лазаревський, В. Ляскоронський, Д. Яворницький, а також сучасні дослідники Б. Ванцак, І. Горенко, Л. Горенко, В. Коротенко, В. Семенюта, О. Супруненко [1, 43; 2, 125; 3–7; 8, 305; 15, 99; 16–18]. Зібрання К. Скаржинської належить до перших великих музейних колекцій Полтавщини. Осередок, у якому воно зберігається, згуртував провідних фахівців з археології, геології, геодезії, астрономії, археології, археографії, історії, етнографії, культури, фольклористики, природознавства та українознавства [1, 98–103; 8, 305; 9, 59–61; 12, 158]. К. Скаржинська збрала та впорядкувала велику колекцію архівних документів з родинних архівів Райзерів, Скаржинських, Кир'якових, Горленків. Це зібрання старожитностей охоплює ф. 222 (Лубенський музей К. Скаржинської) Державного архіву Полтавської обл. (2647 спр.) [8, 305]. Створюючи колекцію, К. Скаржинська передбачала, що згодом вона стане міським музеєм. У «Статуті Лубенського музею» визначено його навчально-педагогічні, культурологічні та наукові завдання: збирати й зберігати як науковий матеріал різні пам'ятки старовини, переважно місцевого значення; сприяти засвоєнню цього матеріалу кожним охочим учитися і розвиватися, а також «зародженню в людях попиту на вищі інтереси, роблячи їх привабливими для гурту, підкреслюючи всю різноманітність виявів людського духу й творчих сил, за суворою одноманітності законів, що керують ними» [10, 12–13; 14, 129–130]. У музеї здійснювали облік відвідувачів й екскурсійних груп, а вхід до нього був безкоштовним. За три роки (1898–1901) кількість відвідувачів збільшилась. В окремі дні його відвідували близько 300 осіб. Це були лубенчани та гості міста, відомі діячі науки і культури: археологи В. Антонович, І. Зарецький, В. Ляскоронський, Е. Штерн, Д. Яворницький [15, 99]. К. Скаржинську обрали членом кількох наукових товариств (Московського нумізматичного; Всеросійського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії), почесним членом Полтавської вченої архівної комісії [6, 165–166; 7, 61–65]. К. Скаржинська здійснювала суспільно-громадську, культурно-просвітницьку та благодійницьку роботу. У листі до професора М. Петрова вона писала: «Я цієї осені відкриваю тут, у Круглику, народну школу, вечірні читання для народу, читальню з бібліотекою». В іншому листі до відомого громадського діяча М. Левицького згадувала: «Ви мені допомогли влаштувати артіль у Круглику» [7, 63–64]. У маєтку К. Скаржинської діяв драматичний колектив, який демонстрував вистави українською мовою, також працювали різні ремісничі майстерні [11, 144–145, 207; 13, 126].

Музей К. Скаржинської налічував 20 000 експонатів: археологія – 1438 од. зб. (понад 3000 предметів), етнографія – 9533, історія – 5178, природознавство – 3836 од. зб. До зібрання належали і пам'ятки народів інших країн, збірка стародруків та наукова бібліотека – понад 4000 томів, серед яких книги К. Скаржинської, Ф. Камінського, С. Кульжинського, Г. Кир'якова. Ідея організації музею у Круглику належить К. Скаржинській, її родичу Г. Кир'якову та родинному учителю Ф. Камінському, котрий у 1870–1880-х рр. як археолог досліджував Лубенський повіт. Останні роки життя Ф. Камінський провів у Круглику, куди перевіз більшість матеріалів своїх розвідок, розкопок та бібліотеку. Зацікавивши К. Скаржинську перспективою створення археологічного музею, Федір Іванович подарував для нього колекції своїх знахідок [7, 64–65] і у 1882 р. став завідувачем і хранителем цього музею. Він створив концепцію експозиції з двох розділів:

- 1) «Місцевий малоросійський край» – Лубенщина й Полтавщина,

2) «Загальноросійська історія і минуле та сучасність іноземних держав». Кожен з цих розділів поділявся на відділи: доісторичної археології, історичний, церковний, етнографічний, художньо-технічний, природничий. Місцеві старожитності зараховували до епохи кам'яного періоду, неолітичної епохи, бронзового віку, еллінсько-скіфського періоду, руських городищ, південно-російської давнини, малоросійської старовини [1, 50–51; 7, 62–63]. Відповідно до цієї структури, в замовлених у Москві та виготовлених у Лубнах вітринах розмістили предмети. Лубенський музей К. Скаржинської проводив археологічні дослідження. Коштами власниці у 1883 р. продовжили початі у 1881 р. Ф. Камінським розкопки курганів на південній околиці Лубен в урочищі Лиса Гора; розкопки кургану доби бронзи-заліза поблизу роменського та давньоруського городища у с. Клепачі (1896); нові дослідження Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки (1891). Учень Ф. Камінського, В. Ляскоронський, за кошти К. Скаржинської обстежував пам'ятки Посулля. Археологічне зібрання К. Скаржинської налічувало понад 3 000 предметів (1438 од. зб. та 415 інвентарних номерів каталогу). Переважали предмети з Лубенського повіту й Полтавщини, зокрема, знахідки з розкопок Г. Кир'якова (1871) та К. Скаржинської (1891) у Гінцях. Музей зберігав 293 вироби з кременя, експонував малюнки знахідок з розкопок Ф. Камінського (1873) з музею Лубенської чоловічої гімназії [6, 165–166; 7, 61–65].

Окрасою історико-етнографічної збірки була колекція писанок, що походили з Лубенського та сусідніх повітів Полтавщини, Кам'янець-Подільської, Київської та Чернігівської губерній, Бесарабії. «Описание коллекции народных писанок» музею, укладене дійсним членом Російського географічного товариства С. Кульжинським, містить історико-етнографічний нарис про писанкарське мистецтво в Україні, 33 кольорових та 12 чорно-білих таблиць із зображеннями 2 219 писанок. Матеріальну культуру Лубен XVII–XVIII ст. представляли знахідки з Верхнього Валу та замку Вишневецьких [6, 165]. Музей мав збірки кахлів XVII–XIX ст., виробів з гутного скла та ін.

Значні кошти К. Скаржинська витратила на благодійництво та культурне просвітництво. За 2000 франків, переданих нею Женевській касі взаємодопомоги політемігрантам, була придбана каретна майстерня для працевлаштування вихідців з України та Росії, а у Лозанні був заснований робітничий будинок. Два роки К. Скаржинська утримувала притулок співвітчизників, не відмовляючи у грошовій допомозі. Вона зверталася до швейцарського федерального уряду з проханням відкрити ясла для дітей-сиріт греків, болгар, сербів і турків, убитих під час балканських воєн. Добродійністю К. Скаржинської користувалися деякі політичні партії Росії в еміграції. Допомогала вона й соратникам В. Леніна, з яким була особисто знайома. Деякий час вона зберігала листи О. Горького. Яскравою сторінкою її діяльності за кордоном було видання у Давосі літературно-наукового та політичного журналу «За рубезом». Його редактором був Г. Аврашов, член РСДРП з 1904 р., серед авторів – С. Петров (Скиталець), В. Муйжель, М. Арцибашев, Б. Лазаревський. Окремі розділи журналу вели Л. Мартов та Ф. Дан [1, 48; 8, 305–306; 13, 126]. Славну традицію продовжили наступники К. Скаржинської – директори Лубенського краєзнавчого музею І. Горенко (1924–1982) та В. Семенюта (1926–1998).

Іван Іванович Горенко народився 19 січня 1924 р. в м. Лубни Полтавської обл. в родині представників української інтелігенції. Його батьки – Горенко Іван Петрович та Лисенко Феодосія Леонтіївна – передали сину любов до вивчення історії та культури України, народних звичаїв і традицій, історико-культурної спадщини часів Вишневецьчини і Гетьманщини XVII–XVIII ст., періоду України-Малоросії кін. XVIII–XIX ст. [3, 58–67; 4, 61–70; 5, 5–10; 6, 165–166; 16, 41; 17, 41]. Лубенщина уславлена іменами князів Острозьких, Домонтових, Вишневецьких, шляхтичів Байбуз, Проскур; козацько-гетьманських ватажків С. Наливайка (1594–1596), М. Жмайла, І. Сулими, П. Павлюка, Я. Острянина, Д. Гуні (1625–1638), Я. Барабаша, М. Пушкаря; українських гетьманів І. Мазепи, Д. Апостола, П. Полуботка; представників козацької старшини П. Апостола, І. Кулябки, Я. Маркевич, М. Ханенко [3, 59; 4, 61–70; 5, 5–8; 17, 41]. На особливу увагу заслуговують документи про діяльність лубенського полковника І. Кулябки – автора проекту заснування в Україні-Гетьманщині полкових шкіл [4, 61–70; 18, 265–269].

І.І. Горенко успішно закінчив Лубенську зразкову середню школу № 4 ім. О. Шліхтера (1941) та 10-й клас Лубенської вечірньої школи (1946). З липня 1946 р. працював науковим працівником Лубенського краєзнавчого музею. Новий етап у житті І.І. Горенка почався після

закінчення факультету біології Полтавського педагогічного інституту (1957). З 1963 р. наукову роботу у Лубенському краєзнавчому музеї він поєднував з викладанням у Лубенській середній школі-інтернаті, розташованій у приміщенні колишнього Інституту шляхетних дівчат. З січня 1964 р., після відновлення посади наукового співробітника в музеї, І. Горенко повернувся на цю ж посаду. З 1 січня 1972 р. був старшим науковим співробітником Лубенського краєзнавчого музею. З 10 лютого 1976 р. до смерті 17 травня 1982 р. І.І. Горенко обіймав посаду директора Лубенського краєзнавчого музею. Він був автором перших музейних путівників: «Лубенський краєзнавчий музей. Путівник по експозиції» (1961, 1972) та «Лубенський краєзнавчий музей. Буклет» (1969), численних статей у газетах «Лубенщина» та «Зоря Полтавщини», присвячених актуальним питанням розвитку музейної справи в Україні XVIII–XX ст., науково-дослідних археологічних, культурологічних та українознавчих розвідок [9, 54–57; 10, 5–7]. Йому належать розробки тематично-експозиційних планів побудови експозицій Лубенського краєзнавчого музею, музеїв Лубенщини, Полтавщини та інших регіонів України. Ці матеріали та рекомендації й донині є своєрідними навчально-методичними посібниками для музейників України.

Впродовж 50-90-х рр. XX ст. І. І. Горенко працював у складі археологічних, геодезичних, гідрологічних та етнокультурологічних експедицій у Полтавській, Київській, Сумській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях, АР Крим. Постійним об'єктом археологічних та історико-культурних досліджень для нього були м. Лубни та Лубенщина. Частими гостями Лубенського музею за часів керівництва І. Горенка були відомі археологи, історики, вчені, поети й письменники, митці, культурно-громадські діячі України, Росії, Латвії, Грузії, а також Австралії, Польщі, Канади, Угорщини. І. І. Горенко перебував у складі оргкомітетів багатьох республіканських, обласних та районних науково-практичних конференцій; розробив і впроваджував краєзнавчо-тематичні лекції, організовані Товариством охорони пам'яток культури України, а також розробив тематичний план та курс лекцій для підготовки краєзнавців, музеєзнавців, українознавців Лубенщини та Полтавщини [6, 165–166; 7, 61–63]. Цю роботу І. І. Горенко поєднував з науково-дослідною, педагогічною та культурно-громадською діяльністю. Він був нагороджений державними нагородами та численними громадськими відзнаками.

Лубенський краєзнавчий музей пам'ятає та гідно продовжує традиції своїх професійних сподвижників. Музей і надалі є центром теоретико-методологічних, історико-культурологічних та українознавчих наукових досліджень, а також виконує важливу функцію щодо виявлення, збереження й дослідження пам'яток національної культури України для наступних поколінь.

Джерела та література

1. Ванцак Б., Супруненко О. **Подвижники українського музейництва: (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький)**. Полтава, 1995.
2. Г. [Горленко В.] Лубенський музей Е.Н. Скаржинской // **Киевская старина**. Т. 31, № 10, 1890.
3. Горенко Л. Щоденники Я. Марковича та М. Ханенка як джерело вивчення музичного побуту гетьмансько-старшинського середовища першої половини XVIII ст. на Україні // **Рукописна та книжкова спадщина України**. Вип. 3. Київ, 1996.
4. Горенко Л. Іван Кулябка – державний та культурно-громадський діяч XVIII ст. // **Культура України: [Зб. наук. пр.]**. Вип. 19 (Серія: Мистецтвознавство. Філософія). Харків, 2007.
5. Горенко Л. Культурна політика козацько-гетьманської держави другої половини XVII–XVIII ст. (в галузі освіти та культури) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва**. Вип. 2. Київ, 2001.

6. *Горенко Л.* Українознавча діяльність І.І. Горенка – музеєзнавця, педагога та культурно-громадського діяча // **Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє:** [мат. Міжнародної наук.-практ. конф., приуроченої до 70-річчя заснування ДІБУ]. Київ, 2009.

7. *Горенко Л.* Лубенський музей К.М. Скаржинської: проблеми збереження та дослідження пам'яток національної культури // **Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє:** [мат. Міжнародної наук.-практ. конф., приуроченої до 70-річчя заснування ДІБУ]. Київ, 2009.

8. *Коротенко В.* Скаржинська (Райзер) Катерина Миколаївна // **Українські архівісти:** [Бібліографічний довідник]. [Вип. 1 (XIX ст. – 1930-ті рр.)]. Київ, 1999.

9. **Лубенський краєзнавчий музей:** [Путівник] / [Упоряд.: І. Горенко та В. Семенюта]. Полтава, 1961.

10. **Лубенский краеведческий музей** (на укр. яз.) / [Упоряд.: І. Горенко та В. Семенюта]. Київ, 1969.

11. Лубенский музей Е. Н. Скаржинской // **Киевская старина.** 1901, Т. 74, № 9, отд. 2, с. 144–149; Т. 75, № 12, отд. 2, с. 206–210.

12. Лубенский естественно-исторический музей г-жи Скаржинской // **Киевская старина.** Т. 83, № 12, отд. 2, 1903.

13. Лубенский украинский музей // **Киевская старина.** Т. 82, № 9, отд. 2, 1903.

14. О музее Е.Н. Скаржинской // **Киевская старина.** Т. 72, № 2, отд. 2, 1901.

15. *Супруненко О.* Археологічне зібрання К.М. Скаржинської // **Археологія.** 1990, № 4.

16. *Gorenko L.* Aus dem tagebuch von Iakiv Markowytsh // **Ukrainische welt.** Kyjiw, 1996, № 4–6. Juli-Dezember.

17. *Gorenko L.* The diaries of Yakiv Markovych // **Ukrainian world.** Kyiv, 1996, № 4–6.

18. *Gorenko L.* Continuity and following of the national education, culture, science: Ukraïnoznavstvo maintenance // **Сучасна молодь і проблема життєвих цінностей: філософські та етико-культурологічні виміри:** [Мат. Міжнародної наук. конф. (15–16 квітня 2010 р., м. Київ)]. Київ, 2010.